

ĆWICZONY (174) *part praet pass*

ćwiczony (81), **ćwiczon** (5), ćwiczony *a.* ćwiczon (88); ćwiczon *RejZwierz*; ćwiczony : ćwiczon *HistAl* (1 : 1), *KwiatKsiąż* (5 : 1), *Mącz* (28 : 1), *GórniDworz* (5 : 1).

W formach nie złożonych -o- (1). *W formach złożonych* -o- (39), -ó- (2); -ó- *Strum*; -o- : -ó- *OrzQuin* (2 : 1).

comp i *sup* (nã)ćwiczeńszy (5 + 1); -eńszy (1) *Mącz*, -ęńszy (1) *GosłCast*, -(e)ńszy (4).

sg m N ćwiczony, ćwiczeńszy (64), ćwiczon (4); ~ (*attrib*) ćwiczony (37); ~ (*praed*) ćwiczony (27), ćwiczon (4); ćwiczon *RejZwierz*; ćwiczony : ćwiczon *HistAl* (1 : 1), *Mącz* (7 : 1), *GórniDworz* (3 : 1). *◇ G* ćwiczon(e)go (4). *◇ A* ćwiczony (4), ćwiczonego (2). *◇ I* ćwiczonym, ćwiczeńszym (7). *◇ V* ćwiczony (1). *◇ f N* ćwiczona (5). *◇ A* ćwiczona (2). *◇ n N* (*attrib*) ćwiczon(e) (1) *BielSpr*; (*praed*) ćwiczono (1) *KwiatKsiąż*. *◇ G* ćwiczonego (2); -ého (1), -(e)go (1). *◇ A* ćwiczon(e) (4). *◇ pl N m pers* ćwicz(e)ni, ćwiczeńszy, nãćwiczeńszy (44). *subst* ćwiczon(e) (2). *◇ G* ćwiczonych (10). *◇ D* ćwiczonym, ćwiczeńszym (4). *◇ A m pers* ćwiczone (8), ćwiczonych (3); -é *BibRadz* (2), *BielSpr* (3), *SkarJedn*, *NiemObr*; -ych *Kmita Spit*; -é : -ych *SarnStat* (1 : 2); ~ -é (1), -(e) (7). *◇ I m* ćwiczon(e)mi, ćwiczeńsz(e)mi (2).

Sł stp brak, Cn notuje, Linde XVI (dwa z tych samych przykładów) – XVIII w. s.v. ćwiczyc.

1. *Doskonalony w czymś, kształcony, edukowany, wychowywany; uczony, biegły, umiejętny; zaprawiony, wyrobiony, ogładzony, doświadczony, mądry; veteratorius Mącz, Calep; exercitatus, recoctus Mącz, Cn; consultus, eruditus, excultus, experiens, initiatus, instructus, sagax, tinctus Mącz; coexercitatus Calep; disciplinosus, exercitus, informatus Cn (172) : Y któż kiedy na świecie/ wzdry był tak ćwiczony Aby nie w tym wtagił RejJóz Ev; RejKup t6; A prawieby mógł nazwać świat klatką szalonych/ Gdyż ich na nim daleko więcej niż ćwiczonych. RejWiz 20v; Recoctus homo, Wyćwiczony/ Dobrze ćwiczony/ który kosztował złego y dobrego. Mącz 65a; Ephebius, Pars palaestrae in qua Ephebi exercebantur, Miejsce na którym młodź bywa czwiczona. Szkoła. Mącz 106a; Advocatus veterator, Stary/ nie latości/ dobrze ćwiczony rzecznik. Mącz 491b, 60a, 325b, 471b, 491b; KwiatKsiąż D3v; OrzQuin Q3; á nie waż go sobie lekczę/ boc tho ćwiczony mistrz RejPos 57; (marg) Bywáli ludzie do rady dobrzy. (-) Ale gdzie iest rada rozważna/ á sprawa ćwiczona/ więcej ieden radą swą porazić y sprawić może/ niżli ich wiele co nie nie vmieją. RejZwierc 163v, 71v, 143 [2 r.], 243, Aaa2v; KochMon 26; RejPosWstaw [41⁴]v; Owa on Spartianus choc z mądrości słynie/ Chociaż dawno ćwiczony przy náleznych s tym zginie. PaprPan N3; iako o Pawle pismo powieda/ że od niego Titus, y Timotheus y Lukasz Antyocheński/ osobliwie okrom zgromádenia ludu ćwiczeni byli ModrzBaz 128v, 134; O mądrości twa rokości z ćwiczonym nie bawic WisznTr 23; Coexercitatus – Czwiczeni. Calep 212a; [Aniele, strózu] Rządź mnie głupszego/ rozumem wczczony/ Niewiadomego wiedz/ wodzu ćwiczony GrabowSet X3v; Witań á nawiąż ią znowu oto maż y strony/ Ktolemi sam Apollo swoy palec ćwiczony Bawi WitosłLut A2v; GrabPospR K2; Niewiedzą nãćwiczeńszy tego Doktorowie/ Co my GosłCast 37.*

ćwiczony czego (1): Iż nie to y mądrym/ baczny y ćwiczonym rzemieślná Drukárskiego Miłtrzem przygadza/ że nie w niektórych rzeczách omyláią CzechRozm **7.

ćwiczony około czego (1): Połłał też Potym Krol Sálomon/ y przizwał Hirámá z Tyru/ [...] z oyćá Tyriyczýká rzemieśniká ćwiczonego około miedzi [*artificem aerarium*] *Leop 3.Reg 7/14*.

ćwiczony ku czemu (4): *BibRadz 2.Par 23/13*; áczkolwiek [*młodzieńczyki*] przed piętnásćie lat ku rozumowi wieczey maią być ćwiczeni/ á po pięcznasćie lat ku obyczaiom maią być mocno trzimani *KwiatKsiąż N4v*; Habes uxorem in rerum domesticarum administratione valde exercitatom, Małz żonę ku wiedźzeniu gołpódárstwá wielmi cwiczoná/ vmieyętná. *Mącz 222c*; *NiemObr 90*.

ćwiczony na co (2): Graeci dicendi artifices et doctores, Wymowni. Ná wymowę czwiczeni Grekowie. *Mącz 16d*; Iák oni Philozophi Greccy y Lácińscy/ Są ná wśzytko ćwiczeni ci Rułacy wśzyłcy. Bo ci vmieią piorem/ łzábłá toć im łnádnie *PaprPan B*.

ćwiczony w co (1) : Weźmi Glinkę do rády weźmi go do boiu/ We wśzytko náłz ćwiczony choć łiedzi w pokoiu *PaprPan G4*.

ćwiczony czym (3): A wśzákoż łnadź to Wielmożności twey na pieczy mieć prziftoi/ ábyś mocno łtánáł przy oney máley łentenciey Sálomoná thák onego zacnego/ á nie łwieckim rozumem ćwiczonego *RejWiz A3v*; *ModrzBaz 9*. Cf »ćwiczony naukami«.

ćwiczony w czym (46): A iże powiádáią o krolu ich iże był dobrze rozumieiący w náuce gwiazdeczney/ y wprákctice ćwiczony *HistAl A*; Iáko łtriy był ćwiczony w Rzeczypołpolitey *RejWiz 97v*; *BibRadz 2.Mach 15/12*; *KwiatKsiąż A4v*; Tenere medicinae scientiam, W lekárłstwie dobrze czwiczonym być. *Mącz 372c*; Cato multarum rerum usum habuit, Cato wiele rzeczy skofłztował/ był ćwiczony w biegu połpolitym. *Mącz 510c, 190c, 364a, 510c*; Ini wieldzy Hetmánie łtárzy/ iáko Epáminundas/ byli w muzyce ćwiczeni *GórnDworz H2v, C7, N4*; *WujJudConf 208v*; *Oczko A3v*; *SkarŻyw 73*; Veteratorius – Czwiczeni v chitrołfci. *Calep 1119b*; *GrabowSet F4v*; Y niechay iuż tám bęđzie [*studium we wszelkich naukach w Krakowie*] iáko iáka Perłá náuk wśzyłtkich: áby wypułczálá z łiebie ludźie porádné/ [...] y w rozmáitych profelłsiach ćwiczoné *SarnStat 196*. Cf »ćwiczony w náuce, naukami«, »ćwiczony w prawie, w prawnych rzeczach«, »W umiejętności językow ćwiczony«.

cum A cum inf (1): *BibRadz I*2v cf* » umiejętny, godny a ćwiczony«.

W charakterystycznych połączeniach: ćwiczony dobrze (15), *niepodle* (1), *wielmi* (2).

Wyrażenia: »ćwiczony w náuce, naukami« [*szyk 16 : 3*] (*18 : 1*): *KwiatKsiąż E2*; Consultus universae disciplinae, We wśziłtkich náukách dobrze ćwiczony. *Mącz 63d*; Mathematicus, Mátemátyk/ to yełt ten który w tych czterech náukách ćwiczon yełt. *Mącz 211c, 103d, 170c, [269]c, 272c, 308a (13)*; Ták też trzeba oká ołtręgo/ łáłká Bożá/ y wśzelákimi náukámi ćwiczonego temu/ który chce poznać/ co Król/ co Królestwo Polłkié/ co Exekucya iego iełt *OrzQuin F*; z czego gdym łye źdźierał/ wymawiáiąc łye profłością łwoiá/ y tém/ że nie bęđąc w żadnéy náuce ćwiczóny/ nie iełtem do tego łpołobny *Strum A3v*; *ModrzBaz 57v*; *SkarŻyw 317*; Przeto onę Trágoediá Seneki [...] pośyłam W. M. po polłku iźbyś W. M. [...] w náukách niepodle ćwiczony bęđąc przypátrzył łię/ mogli tym kłztałtem w polłczyznę wchodźić rzeczy/ ięzykiem Gréckim/ ábo łácińłkim piłáne *GórnTroas 5*.

»w prawie, w prawnych rzeczach ćwiczony« [*szyk 6 : 1*]« (*6 : 1*): *GroicPorz C2v*; *Mącz 63d, 90b, 292a*; Náđ to dawno Niedzwieckim tá cnotá iełt miłá/ ze w Rycerłkich y w práwnych rzeczách łá

ćwiczeni *PaprpPan* X3; Ktorzi w prawie są ćwiczeni [*iuris dicundi*]/ niechay będą łędziąmi. *ModrzBaz* 74, 91.

»ćwiczona a dobrze polerowana rzecz« (1): Stylus exercitatus, Cwiczona á dobrze polerowana rzecz/ cziřta łáciná. *Mqcz* 424b.

peryfr. »w dobrej ćwiczon szkole« = *sprytny* [*szyk 1 : 1*] (2): W dobrej gdzyeř łzkole ćwiczon/ znáć s pořtępkow iego *RejZwierz* 53; Nie tuřę pánie Boiánowřki/ áby ktho W. M. ták łatwie ořzukać mogł/ w dobreieř ćwiczon łzkole *GórnDworz* C3.

»w umiejętności językow, w [*jakim*] języku ćwiczony« (1 : 1): [*ci, którzy ku Pismom świętym chuć mają*] áni teř máią gdzie dořádz kfiąg prawdziwych wykłádáczow piřmá święte⁸⁰/ á ktemu w umiejętności językow nie są ćwiczeni/ nie mogáć zrozumiec tych co ie piřzú *BibRadz* I *5v; Byřmy byli czuyni/ mogliřmy dawno łzkoły Ruffkie mieć/ [...] y w Słowieńřkim ich języku/ mieć řwoie Kátoliki ćwiczone. *SkarJedn* 381.

»w Wergiliuszu ćwiczony« (1): A řtarzi Rzimianie dziatki řwoie do łzkoły oddáwáiąc/ obřtálowali iřeby napierwey w Wergiliuřzu czwiczeni bywali *KwiatKsiáz* K3v.

Szeregi: »ćwiczony a bezpieczny« (1): ále ná nowo záczyętych rzeczach onych/ ktore řie iuř potrořze roznořły o Pánu o tym/ máło iefczęe prawie ćwiczonych á beřpiecznych było. *RejPos* 285.

»biegły a (i) ćwiczony« (2): *GliczKsiáz* F3v; Lepiey y rychley rořpráwią rzecz chořia záwikłaná kilka biegłych á ćwiczonych [*experientes*]/ niřli wiele nieumiejętnych *ModrzBaz* 92.

»ćwiczony, bywały« (1): Trimma – wkazdei rzeczy czwiczeni bywali, arcibiwaliecz. *Calep* [1086]b.

»ćwiczony i dowcipny« (1): áby kořdy z nich [*przełożonych granic, zamków i miast*] przyłaczywřzy k łobie dwu řzlácheckiego řtanu męřow ćwiczonych [*industriis JanStat* 1039] y dowcipnych/ łzérokość drogi wřzędy pořtánowali y náznáczyli *SarnStat* 1235.

»mádry, (i) cwiczony« (4): *GórnDworz* Ee2; *CzechRozm* **7; *WujNT* Iac 3/13; Ieřt fię o co řráłowáć/ y bać: iř ludzie młodzi/ nie řwiádomi/ nie ćwiczeni/ w R. P. rzády czynią: drugim mędrřzym y ćwiczeńřzym/ y řtářřzym/ tákie ná řkázę wřzytkiey korony przeřzkody czynią. *SkarKazSej* 663a.

»ćwiczony a polerowany« (1): *Mqcz* 424b *cf* »ćwiczona a dobrze polerowana rzecz«.

»roztropny a ćwiczony« (1): ROzmáithe obyczáie mogá być wynáleřione od rořtropnych á ćwiczonych řpráwiec/ kthoremi řnádnie moře nieprzyiacielá zdziáłáć *BielSpr* 25.

»(nie) uczony (opatrny), (ani, i) ćwiczony« (4): [*Polacy*] tákież řzáthy/ [...] pićie nie mierne/ y wiele tákich rzeczy odmienili/ řkąd co dáley to lepiey vczeńřzy/ opátrnieyřzy/ y cwiczeńřzy poczęli być. *BielKron* 409v; Plus fidei quam artis plus veritatis quam disciplinae possident in se, Nie ták yeřt vczony áni ćwiczony yáko wierny/ pewny/ á vprzeymy. *Mqcz* 314b; *ReszHoz* 139; do rády y do obmyřlánia dobrego pořpolitego máło ieřt vczonych/ ćwiczonych/ řtárych/ y dořwiádczonych/ ktorzy rękámi řwemi řpráwy R. P. dłuęo piářtowáli *SkarKazSej* 663a.

»umiejętny, godny a ćwiczony« (1): Ale zá řpolecznym zezwoleniem wřzytkich Kořćiołow á Zborow Krzeřciáńřkich/ w páńřtwach W. K. M. [...] ktorzy z pořřzod řiebie zgodnie obráwřzy ludźi takowe/ [...] do tego umiejętnie/ godne/ á ćwiczone być rozumieili y ználi/ Tákże onym zá moim

żądaniem zlečili a poruczyli to/ czego im/ [...] zdawna z wielką chucią widzieć pragnął. *BibRadz I *2v*.

»wysoki i ćwiczony« (1): Ale ci obadwa/ wylokich itez ćwiczonych rozumow ludzie/ na to fye zgadzaią *OrzQuin E*.

W przen (6) : Pan Iehowa dał mi ięzyk ćwiczony [*linguam eruditorum*] abyech vmiał czafu przyftoynego (mowic) słowo *BudBib Is 50/4*; Vbior wŷzytkich Axamit zołty y zielony/ Niemiecki kftalt/ á bęben s piŷczalką ćwiczony. *StryjWjaz B4v*; Przetoż o Phoebe duŷa tak ćwiczona/ Niech miedzy bogi będzie policzona. *KlonŻal D4v*.

ćwiczony w czym (3): A nyemayalz lercá ćwiczonęgo włakomftwy? *KromRozm I E, D2v*; Lácno mnie zwalczy/ Smok w złoŷci ćwiczony *GrabowSet S4v*.

a. *Biegły w rzemioŷle rycerskim, w sztuce wojennej, znajcy ŷię na sprawach wojskowych (44)* : Woyfka mogá byc ftánowione/ iáko tego potrzebá vkaże/ gdzie ćwiczone Rycerŷtwo prędko Ordynek inŷy mogá vczynic ná iedno kiwnienie Hetmáńskie *BielSpr 10*; KTory Sprawcá ma doŷtátek ludzi ku walce/ a rozumie iż málo ćwiczonęgo/ ordynuy ná gráni woyfko/ á wey ŷrodek włoŷ nieuki. *BielSpr 36, 22, 23v, 40v, 51 (12)*; Rzymiáne máłym woyfkiem/ ále ćwiczonemi zołnierzmi/ [...] wielkie woyfka częŷtokróć poraŷali. *ModrzBaz 113, 110v*; Miał Krol około ŷiebie háydnkow ćwiczonych Pięć tyŷięcy *KmitaSpit Bv*.

ćwiczony do czego (4): Bo y młodzięnce czyniłby ćwiczeńŷemi/ [...] do gotowánia zbroie. *ModrzBaz 120v*. Cf »ćwiczony do boju«.

ćwiczony ku czemu (3): Ma byc tedy od lámęgo niemowleŷtwa ciało ku rycerŷtwu ćwiczono *KwiatKsiqz M2*. Cf »ćwiczony ku bitwie«, »ćwiczon ku bojowaniu«.

ćwiczony na co (1): Ieŷt teŷ wypifánie iáko ŷie máiá [*ludzie*] obrácác ŷthoiác w ŷpráwie gdy tego potrzebá vkaże/ ále to ŷá nieprzeŷpieczne rzeczy/ gdzie nie wŷyŷcy ná to ćwiczeni *BielSpr 33v*.

ćwiczony z kim (1): Tudzieŷ teŷ y ci rycerŷkiego ŷtahu ludzie/ [...] mogá [...] vpominác ŷię tego v drugich PP. Bráciey ŷwych niedbálŷych/ áby z nimi weŷpoł ćwiczeni y gotowi byli *GrabPospR K2v*.

ćwiczony na czym (1): Bo Zoch náŷtápił z rotą na walkách ćwiczony *KmitaSpit B4*.

ćwiczony w czym (15): *BibRadz 1.Mach 4/7*; *BielKron 268*; Dworzánin im ćwiczeńŷy będzie w thym rzemieŷle Ricerŷkim/ thym będzie wietŷzey czci/ á chwały godzien. *GórnDworz D5v*; *BielSpr 3, 8v*; *BiałKaz L2v*; *PapPan F4, S*; *ModrzBaz 115*; *StryjKron 577*; *KochJez A4*; ITem/ Obiérác będziemy Rotmiŷtrze weŷpólek z Hetmánem/ to ieŷt/ Poruczniki w káŷdym Woiewództwie ludzi oŷiádłych/ y w ŷpráwie Rycérŷkięy ćwiczonych. *SarnStat 429, 434*; *GrabPospR K2, K2v*.

W charakterystycznych połączeniach: ćwiczony na walkach, w rzeczach sprawach) rycerskich (umiejętnoŷci, dzielnoŷci rycerskiej, rzemieŷle rycerskim) (9), w rzeczach wojennych (wojennej potrzebie, wojnie) (3).

Wyraŷenia: »ćwiczony ku bitwie« (1): Wŷyŷcy ci trzymáiá (po) mieczu/ ćwiczeni ku bitwie [*docti bellum (marg) bellatores (—) viri*] *BudBib Cant 3/8*.

»ćwiczony do boju« (3): Niech ŷię Krol I. M. vŷkarŷa ná Seymie/ ná ŷtan rycerŷki y vpomni ŷię tego v nich/ áby ćwiczeni do boiu/ [...] byli *GrabPospR K2v, Kv, K2*.

»ćwiczon ku bojowaniu« (1): A gdy był we dwunáfcie lath/ był cwiczon ku boiowánui *HistAl A7*.

Szeregi: »biegły i ćwiczony« (1): [na województwo sadzaliście] Iácubá Despotá zá spráwá mężá zacnego domu ftárodawnc⁸⁰ w umiejętności Rycerfkiey dobrze biegłego y ćwiczonego Woyćiechá Lafkiego *BiałKaz* L2v.

»ćwiczony i gotowy« (2): Tudzież też y ci rycerfkiego ftanu ludzie/ ktorzy w rycerfkiey dzielności ćwiczeni y gotowi są/ [...] mogą się wtkárzać ná Seymie *GrabPospR* K2v, K2v.

»mężny a ćwiczony« (1): Pánny wyrzawły były bárzo rády iż iuż z ich narodu powtáią mężne á ćwiczone białe głowy. *BielKron* 320.

»ćwiczony i sprawny« (1): TOć iest náde wżyftko ku walce potrzebniey/ze/ y ná tym wżyftka obroná rzeczy záwiślá/ iż ielli iest młodź y póspolity rycerz ćwiczony/ tedy też spráwce máią być dobrze ćwiczeni y spráwni w tych rzeczach *BielSpr* 3.

»zbrojny (mocny), (a, i) ćwiczony« (3): Abowiem káždy nieprzyaciél nie boi się ftroynych mężow [...] thylko fámych zbroynych á ćwiczonych *BielSpr* 6, 22, 22v.

b. O koniach: zwinny, sprawny do boju (2) : lepiej iest tyfiąc koni mieć ćwiczonych á zwyczajnych ludzi niż dziefić niećwiczonych. *BielSpr* 8; Wprzod koniá ćwiczonego: rzeczy drobne potem Spráwim v rzemieślnikow *WyprPl* A3v.

c. Biegły w Piśmie świętym, kształcony w sprawach religijnych (14) : A on vbogi káplán/ chociaý był cwizéńszy/ iuż nie tákiey wiáry był *RejPos* 256v; *SkarŻyw* 383; *ReszHoz* 137.

ćwiczony w czym (10): *KuczKat* 435; *WujJud* 229; *SkarŻyw* 290; to káždy w ftowie Bożym ćwiczony pozna z ftow Dawidowych *CzechEp* 170; Ale y to cudná/ że ci ktorzy do wiáry chrześciánfkiey ták z pogánftwá iáko y z żydowftwá przychodzą/ [...] w zakonie chrześciánfkim doftátecznie są ćwiczeni *ReszHoz* 128. Cf »ćwiczony w Piśmie«.

Wyrażenie: »w (oboim) Piśmie (świętym) ćwiczony« [szyk 3 : 2] (5): Widziś co tu ten śwýęty á nye tylko w śwýeckich náukách wyfoce vczony/ ále y w piśmye śwýętym dobrze ćwiczony doktor/ [...] piśfe? *KromRozm II* o2, p2, q2; AMos ten áni Prorokiem áni fynem prorockim nie był/ tho iest w żadnych náukách áni w piśmiech był ćwiczony/ ale był człowiek profty y ftanu wiofkiego. *BibRadz Amos* 1 arg; Bene literis tam prophanis quam sacris initiatus, Dobrze ćwiczony w oboym piśmie. *Mącz* 105b.

W przen (1) :

Szereg: »ćwiczony i wychowany« (1): Ale iż wżyfcy ci ktorzy látá fwoie ftrawili około piśm śwýętych/ á ktorzy [...] práwie z młodych lat ftwych w tey szkole są ćwiczeni y wychowani/ ftólecznie nam byli ku oto tey pracy pomagać mieli *BibRadz I* *5.

2. Doświadczany, poddawany próbie, umartwiany (2) : Lecż ná Potym owoc ftpokoyny przez nie/ ćwiczoným oddawá spráwiedliwości [*exercitatis reddet iustitiae*]. *BudNT Hebr* 12/11.

ćwiczony ku czemu (1): Zawsze vmartwienie (*marg*) To iest vtrapienia ktoremi iestefmy ćwiczeni ku rozmyślániu vmartwienia żywothá docześnego. (–) Páná Iezufowe noźąc ná cíele/ áby y on żywot Páná Iezufow w náłzym cíele był okazan. *BibRadz 2. Cor* 4/10.

Synonimy: **1.** *baczny, bezpieczny, biegliwy, biegły, bywały, chytry, ćwik, dowcipny, gotowy, mądry, nauczony, roztropny, rozumiejący, sprawny, trefny, uczoney, umiejętny;* **a.** *biegły, gotowy, mężny, sprawny;* **c.** *wychowany.*

Cf **ĆWICZNY, ĆWICZYĆ, NIEĆWICZONY**

KN